

МИСТЕЦТВО НЕЦКЕ В ЗАХІДНОМУ СВІТІ

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Незважаючи на значний інтерес до мистецтва нецке в світі та активну діяльність сучасних майстрів, сьогодні ані в зарубіжному, ані в українському та російському сходознавстві не має досліджень, які б повністю були присвячені питанням такого феномену як сучасні нецке, висвітлювали особливості та характер їх розвитку, форми, напрямки діяльності сучасних майстрів, давали ґрунтовну всесторонню картину розвитку сучасного мистецтва нецке, узагальнювали досягнення. Переважну більшість джерел інформації з даної сфери мистецтва складають каталоги сучасних колекцій та окремі статті, як правило приурочені до відкриття виставок або з'їздів майстрів [1–2; 8–12; 15]. Подібні публікації висвітлюють певні процеси, що відбуваються у світі різьбярства, дають змогу ознайомитися з творами сучасних майстрів, деякими напрямками розвитку, проте відзначаються здебільшого публіцистичним характером та уривчастістю відомостей.

Один з провідних дослідників мистецтва японської мініатюрної пластики Масанорі Ватанабе, голова Японського товариства нецке, у розвитку цього виду мистецтва протягом ХХ ст. виділяє два періоди: від Реставрації Мейдзі до закінчення Другої світової війни та від 1945 р., який дослідник пропонує вважати початком сучасного етапу розвитку нецке, що продовжується по сьогоднішній день. Оскільки у 1943 р. будь-яке виготовлення та продаж нецке були припинені наказом про заборону виробництва предметів розкоші у зв'язку з посиленням військових дій, тільки по закінченні війни мистецтво різьблення почало відроджуватися, але вже на якісно новому етапі розвитку. Нецке нового часу втратили свою функціональну приналежність, яка свого часу і сформувала їх неповторну художню мову, перетворившись на мистецтво заради мистецтва [13].

В самій Японії усвідомлення нецке як виду мистецтва наприкінці ХІХ ст. формувалося, значною мірою, завдяки європейському

сприйняттю даних виробів як творів мистецтва. Як відзначає ряд авторів, саме інтерес іноземців до нецке був одним з головних чинників, що сприяв відродженню традицій різьблення у ХХ ст. Визначну роль в цьому відіграли відомі колекціонери, такі як Раймонд Башел (Raymond Bushell) та Роберт Кінсі (Robert O. Kinsey), що одними з перших почали формувати колекції нецке з робіт своїх сучасників. На поч. 70-х рр. за підтримки іноземних колекціонерів, ряд молодих різьбярів вийшли з пропозиціями створювати нецке з новими ідеями, відмовившись від сліпого наслідування антикварним зразкам. Фактично саме ці роки можна вважати початком сучасного етапу розвитку мистецтва нецке [7, 13–15].

Зараз кількість різьбярів у світі зростає і провідну роль у поширенні мистецтва нецке за межами Японії відіграють численні товариства та об'єднання як національного так і міжнародного масштабу. Сьогодні найпотужнішою організацією в світі нецке є Міжнародна асоціація нецке (International Netsuke Society), заснована у 1975 році. До її складу входять як безпосередньо різьбярі, так і дослідники, колекціонери, журналісти. Всього організація налічує 625 членів з 31-ї країни світу, більшість з яких — представники країн Європи, Австралії та США.

Значний внесок у висвітлення специфіки нецке нашого часу зробив Р. Кінсі. У низці його статей, присвячених виключно сучасним зразкам, піднімаються питання що до особливостей поширення мистецтва різьблення нецке за межами Японії, переважно автор звертається до творів європейських та американських художників, досліджує він і специфіку сюжетно-тематичного кола сучасних творів, характер трактовок традиційних тем, проводячи паралелі із класичними зразками. Проте, його статті носять дещо публіцистичний характер, будуються переважно на трактовках окремих робіт і не містять глибокого аналізу проблем сучасного світу нецке [9–12].

Одним з найважливіших питань на сучасному етапі розвитку японської мініатюрної пластики постає проблема термінології. Хоча діяльність майстрів налічує вже близько 30-ти років, досі у мистецькому середовищі точиться дискусія щодо доцільності використання терміну «нецке» у відношенні сучасних зразків. Сьогодні, як і двісті років тому, головною ознакою нецке є можливість їхнього функціонального використання, тобто в першу чергу, наявність отворів для шнурівки — хімотосі. Проте, на сучасному етапі, нецке, як утилітарна річ практично вийшли з побуту, отже не можуть розглядатися поперше з точки зору функціональної доцільності, а по-друге — у кон-

тексті ансамблю кімоно, невід'ємною частиною якого були класичні зразки, що й викликає суперечки та пропозиції ввести у відношенні робіт сучасних нецукесі терміни «дрібна пластика» або «мініатюрне різьблення у формі нецке» [15].

Сьогодні назва «нецке» залишається за творами японської мініатюрної пластики ХХ–ХХІ ст., але прийнято все ж таки вважати, що нецке — мініатюрна скульптура яка має отвори хімотосі, тобто зберігає функціональну складову та зовнішні ознаки брелока-противаги, в першу чергу невеликі розміри та компактність форми [13; 15]. В контексті даної проблематики важливою деталлю являється те, що при проведенні конкурсів серед сучасних нецкеїстів судейські колегії в Японії надають перевагу функціональним нецке, хоча і відзначають, що не завжди перші місця займають роботи найвищі за рівнем майстерності.

Отже, *завданням* даної статті є висвітлення особливостей розвитку та художньої специфіки мистецтва мініатюрної пластики нецке на сучасному етапі її побутування поза межами Японії.

Результати дослідження. Серед розмаїття творчих робіт виділяють два напрямки розвитку нецке: зразки, виготовлені відповідно до традицій та contemporary-нецке [3–4]. Проте, сьогодні не можна чітко окреслити категорію майстрів, які працюють виключно в одному із названих напрямків, більшість з них створюють зразки як у традиційному ключі, використовуючи класичні техніки та матеріали, так і вдаються до експериментів та новітніх пошуків. У творчості одних майстрів новаційне спрямування переважає, в доробку інших зустрічаються лише поодинокі зразки.

Фактично, традиційними нецке можна вважати, ті, в яких зберігається класичні сюжети, винайдені та закріплені в епоху Токугава, характер їх трактовок та матеріали, притаманні для робіт тієї доби. В сюжетно-тематичному колі цієї групи нецке, проводячи паралель із класичним репертуаром, можна відмітити такі тенденції, як зменшення інтересу до побутової та історичної теми, стабільний інтерес до зображень богів та міфологічних істот, а також флоральної та зооморфної тематики. Певний інтерес викликає поява в нецке образів суто європейської демонології, наприклад таких, як зображення смерті з косою чи русалки, проте характер вирішення подібних сюжетів цілком вкладається в рамки традиції японської мініатюрної скульптури.

Як правило майстри традиційного спрямування намагаються чітко слідувати класичній іконографії. О. Деркаченко, відомий український

скульптор-нецукесі, відзначає необхідність невеликого наукового дослідження, що має передувати кожній роботі з класичною тематикою, оскільки, як вважає сам майстер «Головне — не внести у зображення <...> дезінформацію від незнання, <...> адже сьогодні важко зрозуміти в деяких випадках сюжети старих робіт, і як буде з плином часу тим, хто буде описувати ці роботи». Подібний підхід певним чином зумовлює посилення декоративного початку в сучасних зразках, що особливо спостерігається у творах релігійно-міфологічної тематики. Протягом ХХ ст. в нецке помітно зростає роль допоміжних засобів виразності: інкрустації, тонування, фарбування, поступово увага зміщується з тонкощів різьбярської роботи на можливості кольору.

Сьогодні важливу роль у підході до вирішення форми відіграють технології виготовлення. І в наш час доробка форми, дрібні деталі як і раніше залишаються кропіткою ручною працею майстра, але підготовчі роботи, зняття великого об'єму матеріалу йде за допомогою механічних засобів, що вже враховується майстром на початку роботи, ще при формуванні самого задуму. В результаті численні твори, за сюжетом зберігаючи ознаки традиційних нецке, постають у незвичайних, оригінальних варіаціях.

У новітньому напрямку розвитку серед нецке в першу чергу варто відзначити використання майстрами не характерних для традиційних зразків, сучасних матеріалів, таких як рідке скло, епоксидна смола, кристали. В даному ключі виділяються роботи Гернота Шлейфера, всесвітньо відомого австрійського скульптора і гравера. Його роботи представляють композиції із зображенням листя, комах, тварин, наче застиглих у товщі великої краплини прозорого скла. За формою вони нагадують традиційні нецке-мандзю, але новітні матеріали та технології виконання, перетворюють їх на цілком сучасні витвори мистецтва.

Окремої уваги заслуговують твори із незвичайними, непритаманними класичним нецке сюжетами, наприклад такі, як абстрактні композиції, а також великий пласт робіт, що за тематикою цілком залишаються в межах традиції, проте вирішені у цілком новітньому, вкрай незвичайному для традиційних нецке ключі. В даному контексті серед частих прийомів, до яких вдаються сучасні майстри, в першу чергу виділяються найрізноманітніші деформації первинної форми. Такий підхід характерний як для суто абстрактних композицій, так і для цілком усталених сюжетів. Характерним прикладом подібного вирішення є роботи швейцарського майстра Гая Шо, «Опале листя» та «Павук у листі», де автор, відштовхуючись від характерної злег-

ка скрученої форми сухого осіннього листа, максимально можливо загострив цю його ознаку, перетворивши в результаті природний образ на гнучку, пластичну форму суцільної спіралі, вдало підкреслену кольором.

Ще один частий прийом, хоча і цілком класичний за своєю суттю — застосування наскрізного різьблення. Яскравий приклад його використання у руслі новітніх пошуків дає робота англійського різьб'яра Кліфа Геллама — нецке, що зображує чаплю. Фактично, образ будується за допомогою динамічної зігнутої лінії, яка розгортаючись сходить з гори до низу і розпадається на кілька смуг, що наче утворюють ажурну петлю, яка дає стійку основу всій роботі. Тонкі лінії оформлюють простір в середині композиції, організовуючи пустоти, підпорядковуючи їх напрямку ліній та вписуючи у загальну композицію твору.

Висновки. Отже, сьгодні мистецтво різьблення нецке продовжує розвиватися, вже виходячи за межі суто національного та перетворюючись на мистецтво міжнародного масштабу.

Хоча за хронологією початком новітнього періоду в історії японської мініатюрної скульптури прийнято вважати 1945 рік, активного розвитку та поширення різьблення нецке набуває лише у 1970-х, коли з'являється нове покоління різьб'ярів, що намагається відійти від усталених традиційних схем. Також саме в цей час починають формуватися перші колекції з сучасних творів японської дрібної пластики.

Сьгодні, не дивлячись на вихід із повсякденного вжитку і перетворення на суто предмет колекціонування, мистецтво заради мистецтва, обов'язковим елементом брелока-нецке залишаються отвори-хімотосі, що вказують на можливість, хоча і суто теоретичну, його первинного використання.

На сучасному етапі розвитку мистецтво нецке розвивається не тільки у традиційному напрямку, до чого б могло призвести подібне обмеження, а й у напрямку *contemporary*, що передбачає сміливі експерименти з формою, сюжетами та матеріалами. Проте, більшість майстрів віддають перевагу класичним сюжетам, продовжуючи традиції різьблення, але вже з урахуванням технологій нашого часу. Останнє нерідко призводить, навіть в межах традиційної тематики, до незвичайних трактовок, а посилення ролі допоміжних засобів виразності, таких як інкрустація, тонування та фарбування сприяє декоративізації творів, зміщенню акцентів з прийомів різьблення на ефекти кольору.

1. *Деркаченко А., Вергун Э.* Нэцкэ: Благопожелание в форме // Тэнгу. — 2007. — № 1. — С. 122–127.
2. *Деркаченко А.* Нэцкэ: Миниатюрные скульптуры из Украины. — К., 2002.
3. *Рибалко С. Б.* Нецке як складова японського традиційного вбрання (на прикладі приватних колекцій Харкова) // Вісник ХДАДМ: Мистецтвознавчі та культурологічні аспекти дизайн-освіти. — 2006. — Вип. 2. — С. 135–148.
4. *Рибалко С. Б.* Поясні аксесуари японського традиційного костюму: іро, сагемоно // Вісник ХДАДМ: Мистецтвознавчі та культурологічні аспекти дизайн-освіти. — 2006. — Вип. 3. — С. 109–120.
5. Улыбка богов: Японская миниатюрная пластика: Фотоальбом / Вступ. ст. С. Б. Рыбалко. — Харьков, 2006.
6. *Успенский М. В.* Нэцкэ. — Л., 1986.
7. *Успенский М. В.* Нэцкэ в собрании Государственного Эрмитажа: Альбом-каталог. — СПб, 1994.
8. *Earle J.* Netsuke: Fantasy and Reality in Japanese Miniature Sculpture // International Netsuke Society Journal. — 2002. — Vol. 22. — № 2. — P. 51–56.
9. *Kinsey R. O.* Fallen Leaves // http://www.netsukeonline.org/html/fallen_leaves.html.
10. *Kinsey R. O.* Monkey's Galore! // http://www.netsukeonline.org/html/monkeys_galore.htm.
11. *Kinsey R. O.* 21st Century Netsuke // <http://www.netsukeonline.org/html/lecture.html>.
12. *Kinsey R. O.* The Poetry of Netsuke: Part I // International Netsuke Society Journal. — 2002. — Vol. 22. — № 2. — P. 27–38.
13. *Masanori Watanabe.* What is a netsuke? // Netsuke: Condensed Culture of Edo: Catalogue. — Tokyo, 2005.
14. *Seiroku Noma.* The Arts of Japan. Late Medieval to Modern. — 2 ed. — Vol. 2. — Tokyo; N. Y.; L., 1978.
15. *Sutton Weems S.* Outsiders on Insider Track: The Gaijin Role in Netsuke Art // http://www.netsukeonline.org/html/gaijin_role.html.

Анотація. У статті розглядається мистецтво нецке ХХ–ХХІ ст. поза межами Японії. Наведено періодизацію розвитку даного виду мистецтва після Реставрації Мейдзі та його особливості в західному світі. Висвітлено дискурсивні питання щодо термінології у відношенні сучасних зразків та визначення поняття нецке. Наведено класифікацію напрямків розвитку нецке в наш час, розглянуто художні особливості сучасних робіт західних майстрів.

Ключові слова: мандзю, нецке, нецукесі, Реставрація Мейдзі, хімотосі.

Тормышева Ю. О. Традиции и новации в японской миниатюрной пластике XX–XXI ст.

В статье рассматривается искусство нецке XX–XXI ст. вне Японии. Приведена периодизация развития нецке после Реставрации Мейдзи и его особенности в западном мире. Рассмотрены дискуссионные вопросы, касающиеся терминологии в отношении современных работ и определения понятия нэцкэ. Приведена классификация направлений развития нэцкэ в наше время, рассмотрены художественные особенности современных работ западных мастеров.

Ключевые слова: мандзю, нэцкэ, нэцукэси, Реставрация Мейдзи, химотоси.

Tormysheva J. The Traditions and Novelties in Japan's Miniature Plastic in 20–21th centuries.

The art of netsuke in the 20–21th centuries outside Japan is discussed in this article. The history of netsuke development after The Meiji Restoration is reviewed and its feature is resulted. Debatable questions in relation to terminology in regard to modern works and decision of notion of netsuke are considered. The classification of development of contemporary netsuke and their art feature in western artist's works is considered.

Keywords: mandzu, netsuke, netsukeshi, Meiji Restoration, himotoshi.